Descobrint una NOVA HISTÒRIA. Una qüestió de paradigma. Escrit de rèplica a l'article de ‘Sàpiens’

Autor: Roger Mallola
Data de publicació: 19-04-2019

En Roger Mallola ha redactat un profund i molt argumentat escrit de rèplica a l'article en què, des de la revista ‘Sàpiens’, tres historiadors desqualifiquen la feina d'investigació que l'Institut Nova Història duu a terme des de fa anys, seguint la cursa iniciada als anys noranta per l'avui cap de recerca de l'Institut, Jordi Bilbeny.

Aquest escrit és una resposta a l'article publicat al número 204 de març de 2019 de la revista ‘Sàpiens’, escrit per Arnau Cònsul i titulat Desmuntant la Nova Història. Una qüestió de mètode, i també resposta al conjunt de comentaris que es fan en diferents espais de comunicació -com diversos blogs, facebook i twitter- al voltant dels procediments i les metodologies emprades pels investigadors de l’Institut Nova Història (INH) en la seva tasca de recerca. Aquest text exposa com la recerca dels diversos investigadors de l’Institut Nova Història (INH) s'estructura a partir d'un nou paradigma que projecta la realitat empírica cap una malla conceptual multidisciplinària la base de la qual és la introducció de la categoria «lluita pel poder» i llur diversitat de manifestacions i accions. Aquest factor ha actuat com principi subjacent i agent motriu de la història de la Catalunya de l'Edat Mitjana i de la primera Edat Moderna. D'ell, se'n desprenen les categories censura i manipulació de textos, les quals són els seus instruments d'acció principal per al control del poder ideològic. Aquesta perspectiva, que se suporta en premisses teòriques sòlides i en fets empírics abundants, és el que guia tot el treball de l'organització. Així, aquest article explica de forma simplificada aquesta manera d'aproximar-se a l'anàlisi de les fonts documentals i a l'establiment dels principis de construcció teòrica per a la seva anàlisi.

> On doit des egards aux vivants; on ne doit aux morts que la verité.
> Voltoire,'carta al seu amic Mathurin de Grenonville, 1719'

Els treballs de l'Institut Nova Història (INH) vénen desenvolupant-se des de fa més de quinze anys en una cursa que fou iniciada als anys noranta per l'avui cap de recerca de l'Institut, Jordi Bilbeny. Actualment més de cent col·laboradors desenvolupen tasques de recerca en diversos camps de la història de Catalunya i de la civilització occidental. Els treballs produïts apunten cap a fets històrics de la més diversa índole i, segons el seu format, la seva tècnica d'aproximació o la seva mida aporten ja sigui una informació puntual que es resumeix en una simple dada objectivable, fins a una monografia de diversa profunditat que tracta des d'una categoria històrica general fins a una biografia d'un personatge rellevant. Tots aquests treballs es conceben amb voluntat d'excel·lència i de rigor en les seves formulacions inicials i en el seu contrast empíric amb les dades disponibles de la realitat històrica que pretenen abastar.

No obstant la diversitat temàtica i l'abast dels treballs, la recerca de l'INH esdevé un sistema historiogràfic propi que no beu exclusivament de les fonts i de les tècniques de la historiografia catalana dels darrers cent vint anys. Al contrari, els investigadors de l'Institut Nova Història s'aproximen d'una forma més multidisciplinària a la realitat històrica, tant a les fonts històriques que nodreixen el relat històric, com als marcs teòrics i a les tècniques d'inferència que fan servir. Els resultats obtinguts cal considerar-los més consistents i compactes perquè d'una banda els conceptes i les categories utilitzades permeten d'abastar estructures històriques més profundes i perquè, de l'altra, els objectes empírics son tractats d'una manera més complexa i polièdrica.

Els següents apartats ofereixen una visió de conjunt de la forma de treballar dels investigadors d'aquest institut.

Fonaments teòrics, axiomes i paradigmes
Els investigadors de l'INH segueixen els procediments i mètodes generals que utilitza la ciència històrica arreu dels països amb tradició científica consolidada. Com succeeix a molts departaments d'universitat i instituts de recerca en història d'aquests països, la recerca històrica que desenvolupa l'INH és de tipus multidisciplinària. Els conceptes i les tècniques que s'utilitzen no se circumscriuen a les utilitzades pels corrents d'investigació tradicional a Catalunya, sinó que es formulen en funció d'una altra utilitat: explicar millor i més a bastament uns fets o un període històrics determinats. L'aproximació multidisciplinària no només se circumscriu a les disciplines de les ciències socials i a la de les humanitats, sinó que també s'incorporen coneixements i tècniques de recerca de les ciències naturals (ex. biologia) i de les ciències pures (ex. física, química, o matemàtiques). Fins i tot, molts dels investigadors de l'INH tenen formació tècnico-matemàtica, amb titulacions com física, enginyeria o informàtica.

Les premisses teòriques i metodològiques utilitzades pels investigadors de l'INH són les del pensament científic. Així, la investigació que desenvolupen fa ús dels dos tipus de raonaments més comuns en la creació científica: el raonament deductiu i el raonament inductiu. El raonament deductiu és una forma de pensament lògic on les conclusions segueixen necessàriament i directa les premisses. En d'altres paraules, la conclusió és implícita en les premisses. S'utilitza el concepte de validesa per aquest tipus de raonament en el sentit que si una premissa és vàlida i se segueixen les regles de la lògica deductiva, ho és també la conclusió. El raonament deductiu és proposicional, basat en les relacions d'unes afirmacions amb unes altres. Un argument és vàlid quan és impossible que la seva conclusió sigui falsa, si les seves premisses són veritables. Consegüentment, aquest pensament només és capaç de crear coneixement nou acceptant les premisses inicials.

El raonament inductiu és una modalitat del raonament no deductiu que consisteix a obtenir conclusions generals a partir de premisses que contenen o es basen en dades particulars. En aquest tipus de raonament, el científic procedeix a la generalització de la propietat observada en un número finit de casos per a tots els elements d'un conjunt. L'assumpció de les premisses com a veritat no converteix necessàriament en veritable la conclusió, atès que hi podria haver excepcions. Així, la conclusió d'un raonament inductiu rep l'etiqueta de probable enlloc de veritable i, de fet, la informació o coneixement que s'obté és sempre incert i discutible. El raonament només és una síntesi incompleta de totes les premisses. En un raonament inductiu vàlid, consegüentment, és possible afirmar la validesa de les premisses i, alhora, negar la conclusió sense entrar en contradicció, atès que la conclusió està sotmesa a una dinàmica de probabilitats.

El raonament deductiu té una lògica, construïda de dalt a baix, que va d'allò que és general a allò que és particular. En el pensament deductiu, s'obté una conclusió en aplicar a un fenòmen concret una llei general que es considera vàlida per a tots els fenòmens. Al seu torn, el pensament inductiu, construït de baix a dalt, afirma una conclusió a partir de la generalització o extrapolació de casos específics a la categorial de llei general, de manera que s'estableix un grau d'incertesa que no es pot controlar. Aquest és el raonament més comunament usat en la ciència històrica perquè els fets històrics són innumerables, i tota construcció històrica parteix de l'anàlisi d'un número finit d'aquests. Aquests dos mètodes són a bastament utilitzats pels investigadors de l'Institut Nova Història. D'aquesta manera, la recerca realitzada compleix amb els estàndards exigibles en relació a com el pensament científic ha d'aproximar-se al fet històric.

El mètode científic, però, estructura el pensament de forma deductiva, on les hipòtesis inicials porten a uns conclusions

generals, anomenades «lleis», mitjançant l'ús dels principi de la lògica, d'una banda, i en la recol·lecció d'evidència empírica, observable i mesurable, de l'altra. Del raonament deductiu se'n deriven els models hipotètic-deductius, la falsabilitat o no falsabilitat dels quals serà dictada a partir del contrast amb les dades empíriques a l'abast. No obstant això, en l'estudi de la història, el pensament inductiu —que necessita establir com a principis generals allò que neix només de fets particulars— participa en l'establiment d'unes primeres hipòtesis. La forma més comuna d'establir aquestes primeres hipòtesis és a través de donar, primer, un sentit històric a una primera base empírica inicial —les fonts documentals que s'analitzen primer; i, després, aquestes primeres hipòtesis es consoliden amb l'addició d'unes estructures conceptuals inicials, paradigma teòric que determina una historiografia específica— i unes categories bàsiques —nissaga, individu, nació, estructura social, institució, poder, etc.— que hauran de donar cos a la matèria històrica que es pretén estudiar. En aquest sentit, la ciència històrica esdevé una ciència complexa perquè la teoria està condicionada pels fets a investigar. I els fets esdevenen matèria objectivable (és a dir, que existeixen com a tals) en funció de si la teoria es capaç de donar-los visibilitat i caràcter empíric. De totes aquestes dificultats, en són conscients els investigadors de l'Institut Nova Història.

Atesa la complexitat de la recerca històrica, la investigació duta a terme per l'INH parteix de la consideració que les hipòtesis d'entrada, els axiomes i els principis inicials condicionen tot el desenvolupament de la seva tasca de recerca i dels mètodes científics que utilitzen. Aquests principis i/o axiomes esdevenen la base a partir de la qual els treballs de l'INH poden, eventualment, ser esmenats en la seva totalitat o donar-los total validesa. No obstant això, aquesta no és una debilitat de la forma de treballar dels membres de l'INH, sinó que és consubstancial al mètode científic i a la creació científica, els quals mètode i creació necessiten establir aquestes hipòtesis inicials per poder desenvolupar un sistema teòric que faciliti la comprensió de la realitat estudiada. A partir de la comprensió de la importància d'aquests punts de partida teòrics en la construcció científica, es fa necessari introduir el concepte de «paradigma científic».

El concepte de paradigma científic fou definit per Thomas S. Kuhn en la seva obra L'estructura de les revolucions científiques en relació a les pràctiques, els coneixements, els principis, i els mètodes utilitzats per un disciplina científica al llarg d'un període de temps. Kuhn defineix ‘el paradigma científic’ com "aquells èxits i resultats científics reconeguts de forma universal que, durant un període de temps, proveeixen d'un model intel·lectual per definir problemes i trobar-ne les solucions dins una comunitat consolidada d'investigadors."[i] D'aquesta forma, el paradigma inclou el següent: allò que ha de ser observat i tractat en la investigació científica; el tipus de qüestions que se suposa cal formular i provar per trobar les respostes en relació als objectius previs establerts; com s'han d'estructurar aquestes qüestions i com s'han de respondre; les pautes que indiquen el camí per a la interpretació dels resultats obtinguts de la investigació científica; com s'han de tractar els elements empírics i com s'han d'integrar en el marc teòric a través de l'experimentació; quins són els acords bàsics compartits per la comunitat de científics, tant a nivell de marcs teòrics que pretenen explicar la realitat com a nivell de mètodes i metodologies que és acceptable de fer servir com a base de la recerca; quina ha de ser la base i el desenvolupament dels llibres de text científics, tant els elementals com els avançats. En un sentit ampli, el paradigma inclou aspectes ontològics i epistemològics fonamentals que proporcionen un horitzó des del qual es construeixen els diferents models i teories de nivell inferior.

El paradigma, d'aquesta forma, constitueix el desenvolupament d'allò que Kuhn anomena ciència normal. La ciència normal pren cos a partir de la solidificació d'una o diverses realitzacions científiques passades, les quals són reconegudes fermament per alguna comunitat científica particular durant un cert temps i que serveix de model i fonament per a la pràctica científica posterior. El paradigma acceptat en el consens científic imperant en una època històrica donada estableix les formes de veure i interpretar la realitat, alhora que obre línies per a la creació de propostes de cara a la recerca del futur, i defineix el corpus teòric i les pràctiques que deriven en unes aplicacions metodològiques concretes. En un paradigma científic hi ha una retroalimentació constant entre observació i descripció. Quan hi ha inconsistències, alguns membres de la comunitat científica comencen de forma inevitable a modificar la forma com es fan les descripcions. I, eventualment, es genera un canvi de paradigma.

Els paradigmes obtenen el seu status com a tals perquè tenen més èxit que els seus competidors a l’hora de resoldre diversos problemes que el grup de professionals ha avaluat com a fonamentals. Tanmateix, aquest èxit sempre és relatiu i mai no és complet. Les revolucions científiques modifiquen la manera com es fa ciència, atès que, malgrat que el coneixement és acumulatiu, sempre n'apareixerà de nou i, eventualment, aquest desembocarà en un nou paradigma científic. Aquesta dinàmica de permanent evolució és consubstancial a la ciència, la qual accepta que no és possible assolir una gran teoria unificada de tota la realitat. Quan un paradigma no pot satisfer els requeriments d'una ciència per raons qualsevulla, inclosos els interessos socials que els promouen, un altre paradigma científic el succeeix. Kuhn deixà escrit que la "transició successiva d'un paradigma a un altre a través de la revolució científica constitueix la forma usual del patró de desenvolupament de la ciència madura."[ii] Els canvis de paradigma tenen la tendència a aparèixer com a resposta a l'acumulació d'anomalies crítiques, alhora que apareix una nova proposta teòrica que és capaç d'incloure totes les dades rellevants del període de ciència normal i explicar les noves anomalies significatives.

El paper de la comunitat científica de cada disciplina en el desenvolupament del paradigma és clau, atès que la ciència, segons el mateix Kuhn, és una empresa col·lectiva i, com a tal, les discussions científiques són el producte de la comunicació i la tasca coordinada i conjunta dels científics que treballen en el desenvolupament d'un o altre paradigma a través de les seves tasques de treball teòric i contrast empíric. Quan un canvi en el fonament de la producció científica es comença a fer visible, quan un paradigma comença a entrar en crisi, la sensació dels membres de la comunitat científica en relació als seus treballs esdevé dramàtica per a la ciència feta fins al moment, la qual sempre es vol estable i madura en la seva producció de coneixement.

En les ciències socials, la idea de paradigma està relacionada amb la idea de cosmovisió. D'una banda, la cosmovisió permet d'establir aquelles primeres hipòtesis d'entrada, els axiomes i els principis inicials que condicionen tot el desenvolupament de la recerca històrica. De l'altra, aquest concepte es fa servir per donar cos i anomenar com un tot aquelles experiències, creences, vivències i valors que condicionen i afecten la manera com un individu —i un científic en particular— veu la realitat i actua en funció d'aquesta realitat. Això vol dir que un paradigma és també la forma com s'entén el món, i ens porta a veure la ciència com un fenomen social que depèn també de les condicions culturals de l'època. És a dir, la ciència històrica no és neutra, malgrat que s'ha d'exigir que sigui rigorosa, perquè està inserida en el cos social que la produeix.

La censura i la ciència política dins de la recerca històrica

La recerca endegada per l'Institut Nova Història ha generat un canvi de paradigma, atesa l'evidència de la ruptura entre aquesta nova producció de coneixements i el coneixement anterior sobre la història de la Catalunya medieval i moderna present en la bibliografia i els estudis desenvolupats al llarg dels darrers cinquanta anys a les universitats i centres de recerca consolidats.

Aquest nou paradigma, però, se sustenta en un axioma o principi d'aproximació a la realitat que la recerca històrica feta fins al moment no ha cregut convenient de considerar. Aquest principi, que condiciona tota la recerca feta a partir de la seva consideració, i que és la base a partir de la qual tot el treball posterior és avaluat com a científicament vàlid, és tenir en consideració el fenomen de la censura, la manipulació de documents i el control de la impremta en els textos històrics escrits al llarg de la Baixa Edat Mitjana i la primera Modernitat. La censura, la manipulació de documents i el control de la impremta és la variable fonamental i diferencial que s'ha introduït en el nou paradigma, i que estableix aquest com a tal paradigma i que marca una relació diferencial en relació a la història prèvia que s'ha fet a Catalunya. La censura i la manipulació documental és la nova variable que es té en compte i a partir de la qual els fets empírics són tractats. Totes les proves empíriques passen pel sedàs hipotètic de ser eventualment considerades producte de la censura i de la manipulació.

La categoria de la censura i manipulació de documents i control de la impremta com a categoria d'anàlisi força la introducció dins de la recerca històrica d'un camp de coneixement propi i independent: la ciència política. La ciència política esdevé aquesta nova dimensió que li falta a l'aparell teòric necessari per endegar amb èxit la recerca de la història de la Catalunya medieval i moderna. L'entrada d'aquesta nova disciplina no és menor atès que, des de l'Institut Nova Història, la incorporació d'aquesta ho fa, com a mínim, per tres línies específiques.

El primer camp és la teoria de l'estat i del poder. Els estats moderns nascuts dels conflictes al llarg dels segles XV, XVI i XVII són maquines de poder la funció principal dels quals és la seva supervivència i eventual expansió a través de l'exercici del poder. Alhora, s'assumeix que els ostentadors del poder de l'estat, els estadistes, pensen i actuen moguts per interès, que es tradueix en poder, ja que totes les evidències de la història confirmen aquesta suposició. Així, la variable del poder és una categoria necessària de ser atesa en la recerca històrica que fa l'Institut Nova Història perquè es valora que el poder és la font que mou les accions dels homes en la seva acció al capdavant dels seus estats i, com una derivada instrumental, articula la censura i la manipulació de documents com una de les estratègies de què se serveixen els primers per mantenir-lo i augmentar-lo. Certament, el poder en la seva forma més profunda és el poder polític-ideològic. La definició més bàsica de «poder» consisteix a dir que és la capacitat d'un subjecte d'imposar la seva voluntat a d'altres. I quan parlem de poder polític-ideològic ens referim, doncs, al control de l'home sobre les ments i les accions d'altres homes. La connexió entre el poder polític-ideològic i la transmissió d'aquest a nivell social a través dels textos i documents impresos obliga el pensament científic a tenir en compte fins a quin punt el poder establert necessita dirigir i eventualment limitar els fluxos d'informació i coneixement entre la població per tal que aquesta sigui governada des del seu consentiment, i no des de la coacció física rebuda pels ostentadors del poder.

El segon camp fa referència a les realitats nacionals i a la ideologia que les mou. La nació com a categoria empírica, necessita, per poder sobreviure, una estructura ideològica que incorpori en cada moment present els mites i les narratives nacionals que actuen com a guia per al pensament i per a l'acció col·lectiva del present. Els mites nacionals són les estructures ideològiques on les nacions destil·len el seu discórrer històric i que serveixen per donar continuïtat narrativa, i per tant històrica, a la nació. Aquests mites es reprodueixen en la seva transmissió social a través de les

diferents estructures simbòliques les quals utilitzen tot tipus de mitjans i suports, incloent-hi el llenguatge i el discurs, d'una banda, i els llibres i els diferents suports físics com mapes, pintures, etcètera, de l'altra. La pervivència de la nació, consegüentment, depèn de com els mites i les narracions històriques siguin congruents amb els altres elements socials que donen consistència a tota la societat, incloent-hi les estructures del poder consolidat, en forma d'estat monàrquic absolutista, primer, i en forma d'Estat-nació, després. En aquest sentit, doncs, el poder consolidat farà un ús partidista de totes les narracions mítiques que circulin per la societat, escollint-ne aquelles que consolidin el seu poder, i forçant la desaparició d'aquelles altres que representin una amenaça. Així, fent ús de les teories sobre la nació i el nacionalisme, els fenòmens de la censura i la manipulació de textos i documents apareixen com a estratègies clares dels actors que ostenten el poder de l'estat modern per seguir mantenint-lo. Consegüentment, en el període medieval i modern, on les primeres estructures nacionals o proto-nacionals comencen a prendre cos, el principi de l'existència de la censura i la manipulació de documents ha de ser assumit en la recerca històrica a l'hora d'aproximar-se als textos que descriuen unitats nacionals, bo i sabent, no obstant, de les dificultats conceptuals i metodològiques que l'estudi de la nació i el nacionalisme té al seu davant.

El tercer camp fa referència a l'estudi amb més profunditat del poder polítco-ideològic, per mitjà de noves aproximacions teòriques al mateix concepte. En aquest sentit, diversos corrents de pensament en l'àmbit de la ciència política i de la sociologia han emfasitzat la importància del llenguatge i dels símbols en el sistema de reproducció del poder. I amb una profunditat superior a estudis previs sobre la transmissió i l'exercici del poder en la societat. Aquests corrents afirmen la importància cabdal del llenguatge en l'estructuració del poder, i com el segon discorre dins del primer d'una manera inconscient entre els individus en societat. El poder s'estructura en la societat a través de l'establiment d'allò que alguns especialistes anomenen sistemes de veritats socials o sistemes de creences socials, les quals permeten de forma natural unes accions i no unes altres, on d'allò que els membres de la societat poden fer i allò que no els és permès de fer. Els límits són marcats pel poder ideològic en forma de veritats socials o creences compartides. El fet remarcable en relació a la recerca desenvolupada pels investigadors de l'INH és que aquestes aproximacions a la relació directa entre poder i llenguatge en l'estructura del poder social confirmen el principi considerat que la censura i la manipulació de textos i documents no és una estratègia accidental dels ostentadors del poder, sinó que constitueix tot un programa de control social per tal de fer sentit i legitimar unes estructures de poder i no unes altres a través de l'ús dels sistemes de comunicació simbòlics, i, més especialment, el discurs plasmat en textos i documents històrics.

Els tres marcs exposats prèviament —el de la teoria de l'estat i el poder; el del nacionalisme i els mites nacionals; i, el del poder ideològic com a veritat o creença social— constitueixen uns fonaments teòrics de partida que recolzen la consideració de la censura i la manipulació de textos i documents i el control de la impremta com estratègies efectives amb voluntat de construir una història oficial concreta, i no una altra, la qual ha de servir unes estructures de poder concretes, i no a unes altres. La rellevància en el camp teòric d'aquesta aportació conceptual és immensa. Però ho és més una vegada aquesta il·lumina la realitat empírica. En fer-ho, se'ns apareix una incommensurable bossa de fets i dades els quals han estat sotmesos a l'acció d'aquesta censura i manipulació, i que porta els investigadors de l'Institut Nova Història a la inevitable construcció d'un nou paradigma historiogràfic que emergeix com una gran fractura respecte de la producció historiogràfica anterior.

Apunts diversos sobre l'aproximació al model teòric i a les dades empíriques
La ciència històrica té unes especificitats concretes com a ciència particular que és. Per això, els mètodes i els procediments generals de la ciència aplicats a la història tenen particularitats basades en la necessitat d'adaptació a la disciplina a la qual volen servir. En aquest sentit, els membres de l'Institut Nova Història són conscients de dues de les grans preocupacions a l'hora de desenvolupar els treballs de recerca, i que constitueixen dos dels tres grans tipus de problemes als quals s'enfronta l'investigador en general quan procura fer ciència. Aquests són la determinació del fet significatiu i l'acoblament dels fets amb la teoria.

La determinació del fet significatiu és una de les qüestions més importants, sinó la més important, a la qual l'historiador ha d'adreçar-se de forma conscient per tal que la seva recerca sigui substantiva i mínimament rigorosa. Els fets històrics són innombrables i de qualitats múltiples, i l'historiador ha de ser ben conscient que la tria d'uns fets històrics en detriment d'uns altres condueix a una construcció narrativa que enfoca i ressalta uns punts concrets i una visió concreta del passat històric, i no una altra. En aquest sentit, els investigadors de l'Institut Nova Història són conscients que una tria concreta de fets que es volen significatius obre la porta a la possible consideració d'allò que en els cercles de recerca s'anomena «la fal·làcia de l'evidència incompleta». Aquest concepte, que vulgarment i en termes anglosaxons rep el nom de cherry picking, fa referència a l'acció de posar èmfasi en dades, fets, qualitats i casos particulars que enforteixen i confirmen la veritat d'una certa posició o proposició, a la vegada que s'ignoren uns altres de molt evidents i que poden contradir la proposició que es vol demostrar. En relació a aquesta problemàtica, sembla haver-hi un consens, que els investigadors de l'INH comparteixen: que aquesta fal·làcia és inevitable, però que la seva existència no invalida l'argument, sinó que força tota la comunitat científica a aprofundir en l'estudi de la versemblança

de la proposició, amb la construcció d'un sistema de coneixement oposat i alternatiu, per confirmar-la o desmentir-la. Així, doncs, la fal·làcia de l'evidencia incompleta no significa que les premisses establertes en el sistema de coneixement siguin falses o irrellevants sinó que són incompletes i que cal millorar-les per produir un coneixement més complet.[iii]

Per la seva pròpia natura, la ciència històrica produeix infinites fal·làcies de l'evidència incompleta perquè la història és construeix a partir de la discrecionalitat en l'elecció d'entre innumerables dades, fets i categories. En escriure història, no és possible incloure tots els fets, ni és possible enllaçar-los i interpretar-los des d'una única visió acceptada per tota la comunitat d'especialistes de forma unànime i compartida. No només això, sinó que aquesta discrecionalitat en la determinació del fet significatiu o de la categoria significativa és la que fan possible, no només les múltiples perspectives històriques sobre un fet històric, sinó que en gran part és la responsable de la possibilitat de desenvolupament de les historiografies (p. e. la visió dialèctica-materialista de la història), d'una banda, o de les històries particulars (p. e. història social, història econòmica, història cultural, història nacional, història universal), de l'altra.

La particularitat metodològica en el tractament de les dades i dels fets que els investigadors de l'Institut Nova Història desenvolupen en la seva recerca, i que representa el fet diferencial en relació a la historiografia feta fins avui a Catalunya, consisteix en la creació i/o emfasització d'una categoria que es valora substantiva: la contradicció entre valors d'una dada històrica o la contradicció del mateix fet o dada en dues manifestacions diferents. Exemples del primer cas serien un fet concret datat en dues dates diferents com la mort de Cristòfor Colom o la situació d'unes corts generals en dos llocs diferents, o una quantitat concreta, que mai no és la mateixa, com és ara el nombre de navegants que van fer el primer viatge a les Índies. Un exemple de segon cas seria veure en una font que en Ferran Cortés és anomenat ‘príncep’ i que en una altra sigui considerat fill d’un capità de baix rang. En dades contradictòries com les exposades, la contradicció és el fet significatiu, i apareix com una variable autònoma més que cal avaluar per si mateixa.

Una visió del passat històric des de la historiografia clàssica catalana pot atribuir a accidents o errors no intencionats aquestes contradiccions, i fer-ne responsables inconscients als actors o elements del procediment general de producció de material empíric avaluable (editors, copistes, impressors, etc). I no obstant això, una valoració des d'una perspectiva més àmplia pot considerar que aquestes contradiccions són errors de concordança derivats d'una censura i manipulació imperfecta, que ha deixat rastres, precisament, en forma d'aquestes contradiccions. Aquesta nova valoració pren més rellevància i solidesa si s'enfoca l'aproximació de forma multidisciplinària, incloent-hi el camp de la ciència política esmentada anteriorment. O d'altres: com la lingüística o la paleografia. En aquest cas, les contradiccions prenen una rellevància extraordinària perquè representen les proves de l'existència d'un sistema de forces històriques ocultes que han operat sobre el material empíric que ens ha arribat. En aquest cas, les forces de la censura i de la manipulació intencionada per part del poder establert. Així, els fets reals que són indesxifrables en la seva essència, amb aquesta perspectiva multidisciplanària són filtrats per estructures teòriques que aporten nova informació en forma de noves categories (p. e. la contradicció de fets empírics) o en forma de noves interpretacions de dades empíriques de categories establertes (p. e. noms concrets que són substituïts per altres, com per exemple Cardona per Córdoba; o informació gràfica en mapes mundials i portolans o en pintures, com escuts heràldics o topònims escrits en una llengua i no en una altra). Aquesta nova informació fa inevitable que la nova història produïda tingui una estructura tan diferent i un encaix tan difícil amb la història feta fins al moment. Es per aquesta raó que la nova història desenvolupada per l'Institut Nova Història constitueix un nou paradigma i, per tant, una fractura en la forma de fer història a Catalunya.

Els investigadors de l'Institut Nova Història consideren que el nou paradigma resol molt millor l'acoblament dels fets amb la teoria, perquè la seva conceptualització permet que els fets es presentin d'una manera més completa i complexa, atès que són filtrats per més d'un sistema o camp teòric. La nova teoria multidisciplinària millora la interpretació dels fets que ens arriben com a material empíric perquè eleva el nombre de perspectives i, consegüentment, d'informació sobre el fet passat original, que és per definició inabastable en la seva completesa. Més exactament, la teoria política que s'ha inclòs en el sistema multidisciplinari permet que tots els elements de la realitat històrica que ens han arribat, i les categories associades que permeten la seva inserció en la teoria, puguin ser avaluats tenint en compte que serveixen a una funció social concreta, a una funció política de legitimació del poder, i que va més enllà de la d'informar sobre un passat històric. Una forma d'entendre la millora de la nova forma de fer història per part dels investigadors de l'Institut Nova Història és l'analogia del sistema dièdric de representació aplicat als cossos de tres dimensions.

Figura 1. Projecció de figura en el sistema dièdric de representació de cossos.

La imatge superior de la Figura 1, que exposa un exemple bàsic del sistema dièdric de representació de cossos, mostra com una realitat tridimensional, una piràmide recolzada en la seva base, és projectada en un sistema de plans ortogonals que produeixen dues realitats bidimensionals: un quadrat amb una creu interior en la projecció vertical (pla horitzontal) i un triangle en la projecció horitzontal (pla vertical). Tenint en compte que la piràmide tridimensional la constituirien els fets històrics inabastables, la forma de fer història desenvolupada per la historiografia clàssica a Catalunya es pot veure com l'acció de projectar verticalment la piràmide sobre el pla horitzontal. El resultat, el quadrat amb la creu interior, es podria concebre com un coneixement més simple, i per tant més imperfecte, de la realitat històrica que es pretén abastar. La projecció sobre el pla vertical de la piràmide, que ens dibuixa un triangle que mostra una realitat totalment diferent de la que surt en projectar-la sobre el pla horitzontal i la suma d'aquesta segona amb la primera projecció constituirien l'aproximació multidisciplinària amb la qual els investigadors de l'INH treballen en la recerca històrica. Aquesta forma d'operar és mostra en tres dimensions per facilitar la comprensió de l'analogia, però es podria aplicar tantes vegades com fos necessari en camps de coneixement diferents per arribar a construir una història tan completa com fos possible. Aquesta forma d'operar és, a manera d'analogia, la que caracteritza el fer recerca dels investigadors de l'Institut Nova Història.

Finalment, cal esmentar dos apunts més en relació a la manera com els investigadors de l'INH encaren l'estudi de la història. En primer lloc, en termes de mètode, els investigadors comencen per establir de forma inductiva unes primeres hipòtesis. Posen atenció a contradiccions en el relat històric quan analitzen dues o més fonts que es consideren primàries. Aquest punt de partida assumeix la contradicció entre material empíric de fets històrics com a fet rellevant, i a partir d'aquesta assumpció s'enforteix el dubte raonable de la contradicció expandint la recerca amb noves fonts històriques que la consolidin o que la descartin. A partir d'aquí, es desenvolupa un pensament deductiu —que estableix una hipòtesi de les primeres establertes— sobre el grau de coherència de la contradicció, i ofereix una solució històrica alternativa que faci sentit amb el coneixement de les noves dades empíriques aportades. Aquesta metodologia és la que ha permès de deconstruir o desmuntar la història oficial i oferir una alternativa més congruent amb el nou marc teòric més complet i el sentit de significats múltiples de les dades empíriques obtingudes. Quan la compatibilitat de la hipòtesi establerta i els fets històrics obtinguts i filtrats per tot el camp teòrico-metodològic multidisciplinari es valoren com a cosa robusta, l'investigador de l'INH afirma la versemblança de la nova estructura històrica, sigui aquesta un personatge —Joan Colom i Bertran fou Cristobal Colon— o un fet fonamental —la nació catalana, en termes de civilització occidental, fou la descobridora del Nou Món—.

En segon lloc, cal apuntar la rellevància de les fonts a partir de les quals els historiadors estructuren el seu coneixement històric. Les fonts són testimonis (escrits, orals, materials) que permeten la reconstrucció, l'anàlisi i la interpretació dels esdeveniments històrics. Les fonts primàries són les que s'han elaborat al mateix temps, o quasi després, que els esdeveniments que es volen investigar, i són les que testimonien directament aquests mateixos fets. Aquestes arriben als investigadors sense ser transformades per cap agent, és a dir, tal com varen ser fetes en el seu primer moment: sense ser sotmeses a cap modificació posterior. Les fonts secundaries són textos o altres evidències basades en fonts primàries, i formalment no varen ser escrites contemporàniament als fets estudiats. La funció de les fonts secundàries és la interpretació de les primàries i, tècnicament, es poden situar més enllà dels fets o dels fenòmens que es pretenen investigar. Així, les fonts secundàries analitzen, sintetitzen, interpreten, assignen valor, estableixen conjectures i dibuixen conclusions sobre els esdeveniments que són descrits en les fonts primàries.

Tenint en compte aquesta diferenciació, la inclusió de la ciència política en el marc conceptual i l'establiment de la categoria «contradicció de la dada empírica» produeixen una transformació cabdal de l'estructura empírica analitzada, de les fonts i de la seva categorització. La introducció de la categoria «censura i manipulació» des del camp de la teoria política transforma la dada empírica obtinguda, caracteritzant aquesta font que es creia primària com a font secundària. Més important, aquesta transformació no s'avalua des de l'error, qualsevol que hagi estat l'agent creador d'aquest, sinó que els investigadors de l'INH valoren que aquest error no és tal, sinó que són manipulacions conscients, producte de la intencionalitat política, per tal que amb aquesta modificació s'afavoreixi uns actors i no uns altres. O un sistema de poder i no un altre. De fet, la mateixa forma dels errors és un clar indicador de la voluntat conscient de manipulació, atès que els errors mai no apareixen en punts de conseqüències neutres (p.e. errors tipogràfics en parts no significatives de textos impresos), sinó que ho fan en termes i llocs específics com en noms propis, en adjectius que clarifiquen origen o procedència, en la toponímia, en dates d'esdeveniments cabdals, o en quantitats mesurables que determinen un significat diferent de tot el text històric.

Així, si dins d'un grup de fonts de característiques semblants que es creien originals, i per tant primàries, es valora l'existència de contradiccions rellevants que afecten el sentit de la informació aportada, cal establir el dubte raonable de considerar aquestes contradiccions no com errors inconscients, sinó producte d'una voluntat conscient i intencionada de manipulació. I així, els textos que es creien fonts primàries han de ser tractats com a fonts secundàries —en el cas dels llibres d'història, gravats, pintures, mapes, portolans, plànols, no només cal considerar les dades i la informació que aporten, sinó que cal considerar com a font empírica amb valor propi el mateix suport que conté aquesta informació i,

per tant, també ha de ser objecte d'investigació com a font empírica—, i establir unes noves hipòtesis que proposin nous sentits històrics i noves assignacions de valor a la informació que aporten amb les dades que ja es valoren com a modificades. La resposta general dels investigadors de l'Institut Nova Història a aquesta nova estructura de les fonts empíriques és l'afirmació que aquesta manipulació i censura respon a l'interès del poder establert de mantenir-se i reproduir-se fent ús de tots els mitjans possibles, i donant lloc a allò que en la teoria política rep el nom de raó d'estat. La raó d'estat, una vegada incorporada en el marc teòric de la construcció històrica, dibuixa una nova realitat del passat que, eventualment, revoluciona la història feta sense la introducció de la mateixa categoria. I es produeix, tal com s'ha comentat anteriorment, un nou paradigma historiogràfic.

L'exemple paradigmàtic: la biografia de Joan-Cristòfor Colom

El nou paradigma historiogràfic ha estat possible gràcies al fet de fer ús d'una de les tipologies de producció històrica més usades pels investigadors de l'Institut Nova Històrica: la biografia. La biografia és un format/mètode de construcció històrica acceptat per la comunitat científica des dels anys vuitanta del segle passat. És un procediment que indica una evolució significativa en el camp de les humanitats durant els darrers trenta anys.[iv] L'any 2008 la historiadora alemanya Simone Lassig apuntava l'èxit d'aquest nou format en la recerca històrica: "La biografia com a format de recerca gaudeix de nou d'una acceptació considerable en l'àmbit acadèmic, no només en els cercles més oberts a aquest mètode de les universitats anglo-americanes, sinó també a França i Alemanya."[v] Així, la biografia com a procediment científic pot ser aplicada a molts àmbits de la recerca històrica i, com a tal, cal considerar-la de forma rellevant en molts camps d'estudi. L'aplicació científica de la biografia com a mètode de recerca històrica té importants implicacions per a l'estructura de la construcció històrica i per als resultats de les anàlisis. La perspectiva no estructural de la història que aporta la biografia com a manera particular de mirar el passat condueix a un marc distintiu de la interpretació històrica. Així, la biografia acadèmica ha esdevingut un mètode de recerca àmpliament acceptat, malgrat que les biografies encara són presentades com a publicacions no acadèmiques.

La perspectiva biogràfica ha esdevingut un mètode de recerca acadèmica rellevant per a una gran varietat de períodes, temàtiques i disciplines. A més a més de l'auge quantitatiu de les biografies com a producte acadèmic, el gir biogràfic en l'estudi de la història crida l'atenció de forma especial cap al fet que la perspectiva biogràfica pot ser útil i funcionar com a metodologia crítica en el camp de les humanitats. Tenir en compte el gir biogràfic en la construcció de la història condueix no només a poder avaluar l'existència de nou material empíric i coneixement factual sobre el passat històric, sinó que el gir biogràfic contribueix a una nova avaluació dels fets històrics i probablement a la correcció i reformulació de les narratives i interpretacions del passat. Consegüentment, la biografia pot ser considerada com una tasca crítica indispensable per a l'estudi de les humanitats i de la història, i per a la societat en el seu conjunt.[vi]

La biografia com a metodologia crítica incorpora la perspectiva de l'experiència humana individual i el seu atzar com a eina metodològica per a l'estudi acadèmic de les humanitats i de la història. En termes acadèmics, constitueix un element de correcció de la història com a sistema estructural de les societats i de les seves forces rectores. A través de la identificació de personatges en el passat concret, de la comprensió dels seus rols particulars dins la funció històrica, als quals foren llançats però alhora ells mateixos foren capaços de construir, i amb el fet de poder posar aquests mateixos personatges en perspectiva dins de les estructures, institucions i abstraccions de les grans narratives de la història, la recerca biogràfica pot fer el paper i representar la tasca d'instrument per a testar i validar la precisió de les històries i les imatges que han estat acceptades per la historiografia dominant. Els principis teòrics amb els quals la biografia pren cos permet de formar o entreveure el sistema de principis subjacents. La unificació d'una gran varietat de fenòmens aparentment dispersos, diversos i desconnectats es fa a través de la formulació d'aquests principis subjacents que tots aquests fenòmens tenen en comú i que permeten explicar la seva natura i el seu comportament. Més encara si aquests principis subjacents romanen, al menys inicialment, ocults a simple vista.[vii]

Segons la perspectiva històrica que construeixen els investigadors de l'INH, el camp de la ciència política i, particularment, el concepte de la lluita pel poder constitueixen el marc dels principis subjacents que permeten de connectar d'una forma ara comprensible tota la fenomenologia de dades dubtoses i contradiccions insuperables que, sota un prisma tradicional, mancaven de sentit. I la biografia, que permet de relligar les grans línies d'evolució històrica amb els detalls personalíssims de les figures analitzades, apareix com el format ideal per fer explícita aquesta lluita pel poder. Certament, la biografia fa emergir el poder d'una forma clara i precisa per dues raons. D'una banda, el fet concret que és transmès en un document (un cognom, una data, un emplaçament, un esdeveniment) és més difícil de passar per alt quan s'escriu una biografia, i la censura i manipulació com a mecanisme del poder cobren sentit quan apareix una contradicció descriptiva en els llibres que pretenen documentar els fets històrics.

De l'altra, i per al camp d'estudi concret que realitzen els investigadors de l'INH, a diferència de l'era contemporània on el poder és molt més difús i és exercit d'una forma més impersonal per una gran superestructura institucional i econòmica (estat contemporani, imperi contemporani, Estat-nació) que té dinàmiques pròpies amb inèrcies de gran calat, en els períodes de l'Edat Mitjana i la primera Edat Moderna els agents/actors que estructuraven el poder eren les

nissagues de l'alta noblesa i de les monarquies europees. El poder en aquest període era exercit molt directament i vertical pels individus d'aquestes nissagues. I les decisions en relació a l'exercici d'aquest poder impregnaven la seva vida i la seva biografia, sia perquè exercien el poder sobre la realitat que els envoltava, sia perquè ells patien directament el poder dels seus competidors. Al llarg dels segles X fins al XVIII la lluita pel poder es desenvolupa clarament entre individus i nissagues concretes que se'l disputen unes contra les altres. En aquest període de la història d'Europa és quan es pot afirmar més clarament que el poder i la seva transmissió està exercit per homes i dones concrets, per biografies. La identificació, doncs, de les famílies i dels individus que les conformaven permet d'establir el funcionament del poder, i de com les lluites entre aquestes famílies i els seus resultats ajuden a explicar l'esdevenidor històric de forma clara i directa. Alhora, els infinits detalls i les incongruències trobades en els llibres que expliquen les biografies estudiades ens serveixen per confirmar l'existència de principis subjacents que determinen una construcció històrica a favor d'unes nissagues i d'uns individus concrets. Aquests principis subjacents són, òbviament, de base política, perquè determinen un esdevenidor a favor d'uns actors i en contra d'altres en la lluita pel poder.

En definitiva, la teoria política i la biografia permeten de fer emergir una nova interpretació més realista de la història, però més clara, bo i tenint en compte la lluita pel poder com a vector d'acció de l'esdevenidor històric. I fa sentit que, en un principi, la informació relativa a un personatge pugui arribar a ser tan inconclusa i confusa: un personatge derrotat en la lluita pel poder, però encara poderós i influent a través d'ell o del seu llinatge, ha de ser esborrat o la seva vida històrica modificada tan aviat i intensament com sigui possible per tal que el seu poder no pugui arribar a renéixer i competir en un futur contra el guanyador de la contesa. D'aquestes biografies, la informació que ens n'arriba és confusa. Són les biografies d'aquells individus o d'aquelles famílies que, en un moment de la història, van perdre la lluita pel poder contra competidors que van ser capaços d'imposar-se i, eventualment, reescriure una història que consolidés el seu poder en el present i en el futur.

El cas paradigmàtic del personatge històric poderós que va ser derrotat en la lluita pel poder dins del sistema de la monarquia hispànica del segles XV i XVI és el de Joan-Cristòfor Colom i Bertran. Segons la nova biografia d'ell descrita a bastament en l'obra d'En Jordi Bilbeny, cap de recerca de l'Institut Nova Història, En Joan-Cristòfor Colom fou, al llarg de la seva vida i posteriorment una amenaça clara i contundent per a la nissaga dels reis de Catalunya-Aragó d'aquell moment. Si aquesta hipòtesi s'accepta com a vàlida, es comprèn que la seva biografia real hagi estat substituïda per una de fictícia a través de la censura i manipulació de documents. L'objectiu ha estat esborrar les proves que en el futur poguessin servir d'amenaça al llinatge consolidat de la branca Trastàmara dels Aragó, primer, i el llinatge dels Habsburg (els Àustria) després.

Certament, el fet polític que donava cos a aquesta amenaça fou que Joan Colom i Bertran, el personatge històric que els estudis de l'INH associen amb Cristobal Colón descobridor del Nou Món va emparentar-se amb el llinatge dels Urgell, i la seva descendència per aquest enllaç podia desafiar la legitimitat que es volia absoluta per al tron de la Corona Catalana primer, i per al de la monarquia Hispànica després. L'hereu del matrimoni entre Joan-Cristòfor Colom i Bertran i Felipa de Coïmbra i Urgell (1435-1497) tenia legitimat a través de la via materna per ser el rei de la Corona de Catalunya. Aquesta nova dada explicaria la voluntat de Ferran el Catòlic de desfer-se d'aquest competidor i dels seus hereus, especialment si les Capitulacions signades entre el rei i el noble català no només li donaven més rellevància dins la corona a Catalunya sinó també un poder immens al Nou Món, recentment incorporat a les estructures de poder europees. La lògica de la lluita pel poder explicaria de forma clara la necessitat de les nissagues ostentadores del poder de l'imperi català, els Trastàmara i el Habsburg, de suprimir qualsevol element que posés en perill aquest poder. La censura i la manipulació de textos serviria, doncs, per esborrar la legitimitat de cara enfora, davant les institucions catalanes i del poble (població) allà representat, d'aquest possible competidor d'accedir al tron; una legitimitat que donaria poder primigeni per endegar guerres contra els monarques oficials per la conquesta d'aquest imperi a banda i banda de l'Atlàntic. Més encara, Joan-Cristòfor Colom representava només la punta de l'iceberg i agent preeminent d'una estructura més global que era la Generalitat de Catalunya i les constitucions pactades que protegien el seu poder i les seves llibertats. Aquesta Generalitat era la institució legítima no personal que donava forma físico-política-territorial a totes les possessions de l'imperi català. El rei al seu damunt ho era perquè els braços havien acceptat de posar-lo (fos per afinitat política, o fos per haver perdut opcions alternatives en conflictes i guerres obertes). I com la història oficial ens advera, la Generalitat durant el segle XV va entrar en guerra contra una nissaga que no era acceptada com a legítima pels catalans, fins al punt que aquesta institució proto-nacional, la Generalitat, va decidir acceptar com a comte-rei durant un període determinat primer, un membre de la nissaga dels Coïmbra: Pere IV de Portugal. I després, un altre de la nissaga dels Valois-Anjou: Renat d'Anjou. El poder per treure o posar reis per part de la Generalitat no era menor en un procés continu de lluita pel poder. I per això calia que els possibles competidors fossin anihilats tan bon punt fos possible. El cas de Joan-Cristòfor Colom esdevé paradigmàtic, doncs, d'aquesta lluita pel poder, i explica i dóna sentit a tota la perspectiva històrica que inclou de forma preeminent el factor polític i la lluita pel poder en forma de censura i manipulació de textos.

Funció social de la historia en l'actualitat

Els investigadors de l'Institut Nova Història són ben conscients que la tria dels fets i la manera com aquests són relligats en la narrativa històrica construeixen una visió del passat i no una altra, i que l'escollida resta inevitablement lligada a un sistema axiològic o de valors determinats i no a uns altres. Els investigadors de l'INH consideren Catalunya com una nació, i creuen que és legítim considerar que fan història nacional de Catalunya. Aquest principi rector, ni l'obvien ni l'amaguen. Al contrari, consideren que desenvolupen el seu treball històric de la mateixa forma que ho fan historiadors d'altres Estats-nació consolidats. Aquest posicionament, però, no resta credibilitat ni rigor als seus treballs, sinó que tan sols dóna sentit i coherència a la perspectiva original que Catalunya com a nació té dret a una història pròpia la visió de la qual es vol autònoma i centrada en ella mateixa.

D'altra banda, els investigadors de l'Institut Nova Història són conscients que la seva recerca té un impacte en el present de la societat on arriben els seus treballs: la societat catalana de forma preeminent, però també la societat espanyola i la civilització europea en general. De tot això en som conscients els membres de l'Institut Nova Història. Però creiem que aquest ésser conscients no invalida el nostre treball, sinó que el reforça i que és lícit i legítim voler fer una història nacional de Catalunya. Els seus membres accepten la inevitabilitat que la seva recerca està construint un règim de veritats, en llenguatge Foucaultià, que regira i modifica l'estructura del poder a Catalunya en el present i la del poder de Catalunya amb la resta del món. Més encara, som conscients que la nostra recerca està trencant des dels seus ancoratges més profunds el sistema de legitimitats, i, per tant, el del poder ideològic, que lliga Catalunya a l'Estat espanyol de matriu castellana. Sota el nou paradigma, el forat que s'obre entre aquestes dues realitats es fa immens. I fa inevitable que, en darrer terme, el poble de Catalunya senti profundament, no sols l'opressió física que pateix, sinó sobretot la moral. Una opressió que fa que els catalans sentin que viuen, a casa seva,com en un país ocupat. I això no només per les lleis, sinó també pel relat, que ara es veu completament imposat i vestit d'una mentida originària colossal.

Aquesta visió social i política del present actual de Catalunya també dóna sentit a l'èxit i acceptació dels treballs de l'Institut. El concepte kuhnià de revolució científica implica una relació especial entre les condicions socials i econòmiques i l'entorn intel·lectual, on la predisposició per acceptar el nou paradigma científic no és només una qüestió de la profunditat i del rigor tècnic-científic del nou paradigma, sinó que neix també d'una sensibilitat específica que experimenten tots els individus del cos social que rep aquesta nova recerca. En d'altres paraules, hi ha una predisposició natural de la sensibilitat —a favor de la llibertat i a favor de la veritat més completa, i aquesta per dolorosa que pugui ser— dels individus del moment per acceptar d'escoltar i llegir aquesta nova visió, una visió que en el cas que ens ocupa és històrica.

Roger Mallola

PS: El text resta obert a la millora, i qui hi estigui interessat pot adreçar els seus comentaris i suggeriments a info@inh.cat.

Notes i bibliografia

[i] Kuhn, T. S. (1996) The Structure of Scientific Revolutions, 3rd edition. Chicago: University of Chicago Press, p. 10.
[ii] Kuhn, T. S. (1996) The Structure of Scientific Revolutions, 3rd edition. Chicago: University of Chicago Press, p. 12.
[iii] Suber, P. (2019) The One-Sidedness Fallacy. Accés a http://legacy.earlham.edu/~peters/courses/inflogic/onesided.htm.
[iv] Renders, H., de Haan, B. and Harmsma, J. (Eds.) (2016) The Biographical Turn: Lives in history, 1st Edition. London: Routledge.
[v] Lassig, S. (2008) 'Introduction: Biography in modern history - modern historiography in biography'. In: Volker, R. and Lassig, S. (Eds.) Biography Between Structure and Agency: Central European Lives in International Historiography. New York/ London: Berghahn Books, p. 3.
[vi] Renders, H., de Haan, B. and Harmsma, J. (2016) 'The biographical turn. Biography as critical method in the humanities and in society'. In: Renders, H., de Haan, B. and Harmsma, J. (Eds.) The Biographical Turn: Lives in history, 1st Edition. London: Routledge, pp, 1-26.
[vii] citat a Monk, R. (2008) 'Life without theory: Biography as an exemplar of philosophical understanding', Poetics Today, Vol. 28, pp. 528-70.